

Josep Palau i Fabre

Nomenat pel Consell de Govern del dia 17 de desembre de 2004. Fou investit el dia 24 de febrer de 2005.

L'enigma de Ramon Llull

Ramon Llull és a Catalunya el que Dant és a Itàlia, Shakespeare a Anglaterra o Goethe a Alemanya. Com és, doncs, que no és molt més conegut ni a Catalunya mateix?

Hi ha un factor indubtable, i és el fet de pertànyer a un país petit i sense Estat. El segon terme de la proposició és tan important o més que el primer; però existeixen altres factors, no compensatoris però sí paradoxals, com ho és el fet d'haver existit sempre alguns lul·lians eminents i apassionats al llarg dels segles i en totes les latituds.

Sigui com sigui, la figura de Ramon Llull és una figura solitària que es perpetua miraculosament, com també miraculosament se salven els seus escrits, els seus manuscrits, que corregeren el perill de ser destruïts i que ell mateix, amb una excepcional intuïció, ja tingué cura que no es perdessin.

Llull s'arreglera primer amb els dominics, però abandona aquests per passar-se als franciscans. Aquest fet està relacionat amb l'anterior, amb la salvació de la seva obra, com ens ho explica la *Vida coetània*:

«E com lo dit reverend mestre (o sia, Llull), se'n fos tornat a la sua posada, reduint-li a memòria com los frares menors havien pus acceptable l'Art que nostre Senyor li havia inspirada, que no los frares preicadors, e per açò pensà que, leixada l'orde de Sent Domingo, prengue l'hàbit de mossènyer sent Francesc» (Vida c. N. 22).

Creiem que aquest fet tindrà greus conseqüències. Uns anys més tard, el gran inquisidor de la corona d'Aragó, Nicolau Eimeric, nascut precisament en el moment de la mort de Llull, era dominic i perseguia els lul·listes implacablement.

Diguem també que el pas de Llull dels dominics als franciscans no és circumstancial, obeeix, creiem, al seu sentir més profund. En el *Llibre d'Amic e Amat* llegirem (versicle 291) les següents paraules: «-Digues, foll: ¿has vist home que sia orat?

»Respòs que ell havia vist un bisbe que havia a sa taula molts anaps e moltes escudelles e talladors d'argent, e havia en sa cambra moltes vestidures e gran llit, e en ses caixes molts diners; e a la porta de son palau havia pocs pobres». Podrien ser paraules del Poverello. Aquest text també ens aclareix el caràcter marcadament iconoclasta del gran Ramon.

Els lul·listes del segle XV eren tan fervents - o tan fanàtics - de Llull que consideraven que, si bé l'Antic Testament era obra de Déu pare i el Nou Testament era obra de Déu fill, o sia, Jesucrist, l'obra de Llull era inspirada per l'Esperit Sant.

Eimeric no sols persegueix els lul·listes, sinó que obté del papa Gregori XI tres butlles consecutives contra Llull i els lul·listes, fins al punt que el rei Pere III de Catalunya escriu a Roma demanant que les obres de Llull siguin jutjades pel bisbe de Barcelona perquè estan escrites en català i només a Catalunya poden ser enteses rectament. Pere III té diverses topades amb l'inquisidor Eimeric, però mor el 1387 i el seu fill i successor, Joan I, reconeix el papa d'Avinyó contra el de Roma. Considero que aquest fet és molt important i que no ha estat prou valorat, perquè si Llull i els lul·listes ja eren perseguits abans en el seu país, a partir d'aquest moment, amb l'anomenat Cisma d'Occident, que es produeix el 1378, Llull esdevé i esdevindrà cada dia més un marginat dintre dels marginats. Quan Roma s'imposa, la figura de Llull resta en l'ombra i se salva miraculosament pel pes de la seva obra, que serà revalorada més endavant per Descartes i Leibniz. Durant el segle XIX, el gran polígraf Marcelino Menéndez y Pelayo l'inclou en la seva *Historia de los heterodoxos españoles*. Fet positiu d'una banda, a causa de la

seriositat amb què el considera, però negatiu en aquella Espanya rígidament ortodoxa. A partir d'aquest moment, Llull serà una individualitat estudiada per altres individualitats que en sentiran la fascinació.

Així, Ramon Llull ens apareix, d'una banda - per la seva naixença - fill de l'impuls dels reis catalans contra els sarraïns (i qui sap si alguna vel·leïtat guerrera de la joventut de Ramon no pertany encara a aquest impuls), i de l'altra, fill de la impotència de les Croades per alliberar Terra Santa, fent derivar la impotència material vers una embranzida espiritual que es concreta en les seves Arts i en el seu afany proselitista.

Tot això no ens diu encara la seva veritable naturalesa, el seu caràcter més profund. Vista des de la seva mort se'ns fa evident que hi ha en la vida de Llull un gran enigma. La seva voluntat de morir màrtir és obsessiva i gairebé, per dir-ho així, excessiva. És cert que l'Església ensenya que aquell que mor màrtir per la fe de Crist està salvat, sigui quin sigui el seu passat, i sembla com si Llull, malgrat la seva vida de penitència i apostolat, només cregués en aquesta sortida per salvar-se. Per què? Podem imaginar la seva joventut tan perversa com vulguem, però hem d'anar molt lluny per creure que la seva mort als vuitanta i tants anys encara estigui condicionada pels estralls de la seva joventut, dels quals pot haver-se penedit i confessat. En aquest sentit, la seva mort $\frac{3}{4}$ el seu martiri $\frac{3}{4}$ sembla més aviat un suïcidi per amor. Per amor, però suïcidi. No és aquest ardor contrari a la doctrina cristiana, la de la caritat i del perdó, en la qual ell ha cregut del tot en abraçar la via franciscana? Aquest és el gran enigma de Ramon, el que no aconseguixo dilucidar. La seva voluntat de martiri és ben explícita.

En el *Cant de Ramon*, el seu poema testament, ens diu:

«Vull morir en pèlag d'amor»

I, d'una manera encara més precisa, ens dirà $\frac{3}{4}$ o ens havia dit en el *Llibre de contemplació* (cap. XXVIII, 30):

«Vostre sotmès, Sènyer, no es tindrà per bo ni per benaurat, tro que es veja morir per laor de son creador e de son Senyor e de son amador, e confessant la vostra bonea, hom l'aucia a honer de son Déu.»

Més clar no pot ser. No sols desitja el martiri, sinó que desitja viure'l, vol ser-ne conscient. Per què aquesta obsessió?

Existeixen dos punts en la vida de Ramon Llull que em fan besllumar una possible resposta. El primer és la seva ambició incommensurable durant la seva joventut. S'ha parlat molt del superhome nietzscheà, que s'explicaria biològicament per les lleis de Darwin. L'home actual podria ser superat per un home nou com el simi ho fou per l'home actual. L'ambició de Llull va molt més enllà que la del superhome. Llull ha volgut suplantar Déu. Escolteu-lo:

«Emperò, Sènyer, aquesta oferta que jo us faç és d'home fals e traidor e ple de tot engan, car jo som aquell, Sènyer, qui som tan culpable a vós, que si tant se fos que pogués fer que pogués posar mi en la dignitat en què vós sòts, jo som aquell qui n'agra vos delit, e hagra-hi mi posat, car jo som aquell qui ha més amat mon ésser que el vostre.» (Contemplació, cap. VII, 29).

Ja he indicat abans que hi havia una evolució en el pensament de Ramon Llull. Deu o dotze anys després de l'anterior escrit, en trobem un altre en el *Llibre d'Amic e Amat*, que sembla ser-ne la rectificació. Un text, en tot cas, en el qual la seva concepció de Déu s'alça per damunt d'ell i fa impossible aquella ambició primera. El text diu així:

«Deia l'amic a son amat: Tu est tot, e per tot, e en tot; e ab tot tu vull tot, per ço que haja e sia tot mi. – Respòs l'amat: – No em pots haver tot sens que tu no sies de mi. – E dix l'amic: – Hages-me tot, e jo tu tot. – Respòs l'amat: – ¿Què haurà ton fill, ton frare e ton pare? – Dix l'amic: Tu est tal tot, que pots abundar a ésser tot de cascú qui es dóna a tu tot».

L'ambició és, aparentment, tan desmesurada com abans. Lull no diu aquí que vol suplantar Déu, però li demana que sigui tot en ell perquè així ell també ho sigui tot, sigui tant com Déu. Fins que ve un pal·liatiu a aquesta ambició: encara que ell, Lull, ho esdevingués tot, existeix una qualitat de Déu que ell no pot assolir. Ell només pot arribar a ser-ho tot en ell mateix, però no pot ser-ho tot de cadascú que es dona a Déu.

A Lull li ha calgut esbrinar i penetrar intel·lectualment en la naturalesa de Déu per fer un acte d'humilitat i adonar-se que no s'hi pot equiparar.

L'altre nexa que pot pesar en la seva resolució de martiri potser cal cercar-lo per una via més recòndita, a través del que avui en diríem un complex. Referint-se a la seva infantesa, Lull s'exclama:

«Si vostre aveniment, Sènyer, és tot ple d'amor, no és enaixí del vostre serf, car desenamorat fui engendrat, e desenamorat hic fui nat, e desenamorat he estat en aquest món quaix tots los jorns de ma vida.»

És possible, ens preguntem, que aquest complex maternofiliar perdurés en ell fins al final dels seus dies i determinés la seva voluntat de martiri, o sia, la voluntat de donar al seu Creador la prova d'amor més gran que es pot donar, que és la de sacrificar-li la vida? No és impossible.

Existeix, encara, una altra faceta que no podem menystenir en intentar esbrinar el comportament de Lull. Ell creu haver trobat un sistema gairebé científic $\frac{3}{4}$ per a ell científic del tot $\frac{3}{4}$ per tal de trobar i provar la veritat. I creu que aquesta nova ciència li ve donada directament per inspiració divina.

Novell saber hai atrobat
pot hom conèixer veritat
e destruir la falsedat.
sarraïns seran batejats,
tartres, jueus e mant orat
per lo saber que Déus m'ha dat.

Aquest saber està condensat en les seves Arts, les diverses versions de les quals proven la importància que ell els concedeix. El seu afany proselitista a favor de la fe cristiana es basa, en part, en aquesta convicció, com també en la seva fe en el poder de la paraula i en la seva capacitat de persuasió. Però aquesta no és tan forta com ell creia i no dona els fruits que ell esperava, ni en qualitat ni en quantitat. Aleshores és quan es produeix un possible capgirament de la situació. Si la seva paraula no és prou potent per obtenir la conversió dels infidels, li resta la seva sang. I Lull deu saber perfectament que el cristianisme primitiu s'imposà per la sang, que quan els emperadors romans perseguiren els cristians, el martiri d'aquests engendrava altres cristians. Només raonant així podem arribar a una explicació humana del comportament de Lull, de la seva voluntat de martiri. Però no deixa de ser una hipòtesi, la que ens apareix de moment la més plausible.

Potser, després de tot, el comportament de Lull i la fam d'absolut que traeixen algunes $\frac{3}{4}$ o moltes $\frac{3}{4}$ de les seves paraules i dels seus fets, ens vénen donats per aquella mancança inicial que hem vist abans: «desenamorat fui engendrat, e desenamorat hic fui nat, he desenamorat he estat en aquest món quaix tots los jorns de ma vida.», escrit que trobaria la seva compensació o el seu contrapès conceptual en el versicle 96 del *Llibre d'Amic e Amat*:

«Demanaren a l'amic de qui era. Respòs: – D'amor. – De què est? – D'amor. – Qui t'ha engenrat? – Amor. – On nasquist? – En amor. – Qui t'ha nodrit? – Amor. – De què

vius? – D'amor. – Com has nom? – Amor. – D'on véns? – D'amor. – On vas? – A amor. – On estàs? – En amor», etc.

És un text que podria ser qualificat de superromàntic. I així fóra si la concisió de Llull no l'allunyés tant dels sospirs i dels laments dels romàntics que s'enquisten a voltes sobre un mateix punt apegalositament.

Aquest amor desmesurat s'agermana per a ell amb la mort, que ja hem trobat i on semblen convergir totes les seves aspiracions:

«E amor és ço en què és ma mort, e en què està tots jorns ma volentat.» (versicle 170).

Ja hem vist com diferien, en alguns punts, el *Llibre de contemplació* i el *Blanquerna*, escrit deu o dotze anys després. Coincideixen, en canvi, en aquest aspecte cabdal, i això ens fa sospitar que el concepte contingut en aquests dos textos conté la veritat permanent de Llull, la seva paraula definitiva.

No puc cloure aquestes reflexions sobre la personalitat de Ramon Llull sense fer unes altres consideracions, aparentment marginals. Llull és la figura més gran de la nostra literatura i del nostre pensament. Però ho és per excepció. És l'excepció que confirma la regla.

Com era la societat mallorquina, o catalanomallorquina del seu temps? És difícil saber-ho a tanta distància, però no per res ell fou designat i conegut en el seu moment amb el nom d'El Foll. Un adjectiu que ell accepta i assumeix plenament. Quan llegim als seus escrits la fórmula: «digues, foll», és com si llegíssim: «Digues, Llull».

Aquesta complaença en l'adjectivació vol dir moltes coses, vol dir que els seus contemporanis ja parlaven del seny com d'una característica que els era pròpia, i que ell no se sentia inclòs dins aquest denominador comú. Ell és el foll, és l'excepció. Vol dir també que ha reflexionat prou sobre aquesta idiosincràsia nostra (la de creure'ns el país del seny) i que ell contradiu tant aquest esquema que no sols no s'arreglera del costat del seny, sinó que parla del seu «foll seny», que és com dir que fins i tot dintre del seny la seva manera d'ésser surt del denominador comú, el seu seny s'extralimita i és empès per la seva follia, entesa aleshores com una capacitat complementària que va més enllà del seny i l'allunya així dels seus semblants. És, per tant, l'excepció.

Ho és, també, en altres aspectes. La societat catalana, i em sembla que també la mallorquina, almenys la del seu temps, és una societat en la qual el formalisme i les maneres pesen enormement, una societat en la qual les relacions humanes, com en gairebé totes les societats, però potser en un grau més elevat que moltes, tendeix a un puritanisme d'aparença. Llull, en canvi, ens fa pensar sovint en una «ànima russa», en un Dostojevsky, per exemple, més que no pas en un dels nostres quan ens parla de confessió. En lloc de la cautela i el pudor que caracteritzen la nostra societat, ens sobta la seva posició en aquest punt:

«Beneït siats vós, car tant sóts vós amador de veritat, que per gran plaer que trobats en veritat, volets que nosaltres confessem veritat dels nostres pecats.

[...]

Encara, Sènyer, vos plau que los homens confessen veritat los uns als altres, per ço que veritat los porga e'ls nadeig de falsedat e'ls faça estar purificats.» (Contemplació, XXV)

Res més lluny de la societat catalana que la seva manera d'obrar. He parlat de «l'ànima russa», però sense necessitat d'anar tan lluny, també trobam ens els nostres dies societats o individus que estan molt més a la vora d'aquella via, com per exemple Pier Paolo Pasolini, quan ens parla de «La furia delle confessione».

Una vegada més, veiem que Llull és l'excepció que confirma la regla. Ho és tant, que potser això explica que nosaltres estem encara en deute amb ell. Llull continua sol, i continua sent el nostre foll, en un país que està sol en el món.

Llegir Llull és per a mi submergir-me en un bany de joventut, perquè em fa connectar amb la naixença de la nostra llengua i amb tot el que involucra d'auroral i de primigeni, a la vegada que em fa adonar més de la nostra prostració actual.

Gràcies.

Josep Palau i Fabre

Caldes d'Estrac, juny de 2004

PS. Deixeu-me encara afegir, a guisa de conclusió, que jo desitjaria que les meves paraules i la meva presència aquí a Mallorca es traduïssin en un fet positiu, i aquest seria per a mi que es trobés la fórmula o la manera (creant una comissió o un pacte) perquè d'una vegada fossin impreses les *Obres completes* de Llull en català. És un deure que ens implica a tots i és una vergonya que estiguin encara pendents.

Josep Palau i Fabre

Caldes d'Estrac, juny de 2004